

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з курсу для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

ОДЕСА
2023

УДК 808.51(076)
О-633

Укладач:

О. Д. Гринь, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Рецензенти:

О. І. Донченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. В. Левенець, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою економіко-правового
факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.*

О-633 **Ораторське мистецтво [Електронний ресурс] : електронні методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Ораторське мистецтво» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / уклад. О. Д. Гринь. – Одеса, 2023. – 58 с. – 0,4 МБ.**

У методичних рекомендаціях розкривається програма курсу, даються вказівки для опанування лекційним матеріалом, наведено основні положення до вивчення дисципліни «Ораторське мистецтво» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» спеціальності 081. Методичні рекомендації допомагають при підготовці до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань.

УДК 808.51(076)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	10
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	40
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ	43
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ	46
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	50

ВСТУП

Ораторське мистецтво існує та вивчається вже не одне тисячоліття. Нині інтерес до вивчення риторики і використання її в суспільному житті знову посилюється. Це позитивна ознака, яка свідчить про те, що відходить у минуле тоталітарна епоха, що в суспільстві набирають сили процеси демократизації й гуманізації. Ораторську майстерність вивчають всі ті, чия діяльність пов'язана з публічними виступами та високим ступенем відповідальності за сказане слово.

Спеціальність юриста потребує володіння ораторською майстерністю, можливо, навіть в більшій мірі, ніж спеціальність педагога, диктора, або актора, оскільки саме в цій професії слово має таку високу ціну.

Вивчення навчальної дисципліни «Ораторське мистецтво» має за мету оволодіння навичками побудови промови виходячи з мети та умов комунікації; оволодіння різними способами переконання та аргументації; оволодіння прийомами полеміки; оволодіння прийомами продукування різних риторичних емоцій.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Ораторське мистецтво» є:

- формування основ риторичних знань здобувачів шляхом вивчення класичного ораторського мистецтва Давньої Греції та Рима, України XVII – XIX століть та сучасної науки про мовленнєву майстерність;
- формування навичок з побудови та виголошення публічних промов різних видів;
- формування знань про види аргументації та навичок з виклику необхідних риторичних емоцій;
- формування навичок з оволодіння своїм голосом, вироблення ясності та чистоти вимови, правильної передачі змістовних та емоційних аспектів мовлення;
- формування навичок з правильного використання лексико-фразеологічних та стилістичних можливостей літературної мови;

- формування мовленнєвих умінь, необхідних для реалізації комунікативних завдань юриста;
- формування мовленнєвих умінь, необхідних для виявлення себе як особистості в різноманітних ситуаціях і сферах діяльності;
- розвиток загальнокультурного рівня здобувачів.

Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни: Навчальна дисципліна «Ораторське мистецтво» пов'язана із такими навчальними дисциплінами підготовки здобувачів вищої освіти: Філософія, Логіка, Теорія держави і права, Юридична деонтологія, Психологія, Історія держави та права України, Історія держави та права зарубіжних країн, Цивільне процесуальне право, Кримінальне процесуальне право.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є формування у здобувачів теоретичних знань основних положень класичної та сучасної риторики; розвиток у них навичок та вмінь ефективного спілкування і переконання; розвиток навичок та вмінь з підготовки та виголошення промови відповідно до специфіки діяльності юриста.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати:

- основні положення класичної та сучасної риторики;
- взаємозв'язок філософських, моральних та стилістичних аспектів красномовства у сучасному світі;
- риторичну термінологію;
- основні положення з історії та джерел риторики;
- способи аргументації, коректні та некоректні прийоми ведення дискусії та суперечки;

уміти:

- продукувати тексти різних типів промов з потрібної теми і для різних ситуацій;
- членувати текст, точно визначати тему, тези, докази, операції, мовні засоби, доцільність кожного слова;

- аналізувати зразки судових промов визначних ораторів минувшини і сучасності;
- уважно і критично ставитись до свого мовлення і суспільної мовної практики.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1:

Загальна риторика. Теоретичні основи риторики

Тема 1. Ораторське мистецтво як теоретико-прикладна дисципліна.

Риторика – наука про ораторське мистецтво

Риторика, ораторське мистецтво, красномовство. Предмет риторики. Значення та роль риторики у системі знання. Зв'язок риторики з філософією, логікою, етикою, психологією, педагогікою, стилістикою, сценічною майстерністю. Мовленнєва культура. Мовленнєва культура юриста. Навіщо риторика сьогодні.

Тема 2. Поняття істини, моралі, краси й гармонії у давньогрецькій риторичі

Зародження риторики у Давній Греції та її особливості. Горгій Леонтійський. Визначення риторики Горгієм. Проблематика діалогу Платона «Горгій». Використання категорій «істина-брехня», «знання-віра», «добро-зло», «справедливе-несправедливе» для визначення сутності риторики

Тема 3. Античні джерела риторики

Внесок Арістотеля у систематизацію риторичних знань античності. Трактат Арістотеля «Риторика». Функції риторики у Стародавньому Римі за доби республіки. Ораторство Цицерона. Риторика часів Римської імперії. Педагогічна риторика Квінтіліана.

Тема 4. З історії вітчизняної риторики

Виникнення і характерні риси вітчизняної риторики. Словесна культура Київської Русі. Риторика у Києво-Могилянській академії. Риторична спадщина Феофана Прокоповича. Трактат «Мистецтво риторики» Ф.Прокоповича. Праця М.Ломоносова «Короткий посібник до красномовства».

Тема 5. Риторика від епохи Відродження до нашого часу

Основні ідеї епохи Відродження. Перехід від релігійної до світської риторики. Політичне спрямування промов. Повернення до ідей класичної риторики. Риторика епохи Нового Часу. Розчинення риторики в мовознавстві.

Занепад риторики. Мистецтво суперечки. «Еристика, або мистецтво сперечатися» Артура Шопенгауера. Неориторика або нова риторика. Вузкий та широкий зміст поняття риторика. Аргументативна та лінгвістична неориторика. Новий спалах у розвитку української риторики за часів незалежності.

Тема 6. Класифікація красномовства:

від античності до сьогодення

Систематизація риторичних знань античності у трактаті Арістотеля «Риторика». Дорадчі, судові та епідейктичні (похвальні) промови. Поняття роду та виду у сучасній риторичі. Предметна та цільова спільність промов у межах роду. Класифікація красномовства за родами. Видова диференціація красномовства.

Тема 7. Соціально-політичне, академічне, соціально-побутове, церковно-богословське красномовство

Соціально-політичне красномовство (доповідь, агітаційна, мітингова, парламентська промови, політогляд, дипломатична промова). Академічне красномовство (доповідь, огляд, реферат, науково-теоретична, науково-популярна, вузівська та шкільна лекції, бесіда, репортаж). Релігійне красномовство (проповідь, ритуальна промова, промова на Соборі). Соціально-побутове красномовство (ювілейна, застольна, поминальна промови, побутова розповідь).

Змістовний модуль 2. Прикладна риторика. Основи ораторської майстерності

Тема 8. Етапи творчої діяльності оратора. Класичний риторичний канон

Основні етапи класичного риторичного канону. Докомунікативний та комунікативний етапи діяльності оратора. Задум, ідея, тема. Функціонально-змістовні типи промов. Розважальне, інформаційне та агітаційне спрямування промови. Моделювання аудиторії. Види підготовки до виступу.

Тема 9. Основні закони диспозиції

Основні частини промови (вступ, виклад (основна частина), висновки), їх характеристика. Методи викладу матеріалу (дедуктивний, індуктивний, аналогічний, стадійний, концентричний). Теза, аргумент, демонстрація. Логічна аргументація (закони тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави). Логічні помилки.

Тема 10. Елокуція як розділ класичного риторичного канону. Акція – фінальний етап реалізації риторичної мети

Вчення про стилі і вчення про фігури як принципи і засоби фігурального вираження думки у мові. Офіційно-діловий, публіцистичний, художній, науковий, розмовний стилі мови. Поняття тропів і фігур. Анафора. Метафора. Риторичні запитання, звертання, оклики. Іронія. Алгоритм. Тавтологія. Мовна майстерність. Вимоги до виступу. Техніка дихання і мовлення. Інтонування. Кінетика і жести. Образ оратора. Образ аудиторії. Подолання опору аудиторії.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема 1. Ораторське мистецтво як теоретико-прикладна дисципліна.

Риторика – наука про ораторське мистецтво

План

1. Риторика, ораторське мистецтво, красномовство.
2. Предмет риторики.
3. Значення та роль риторики у системі знання.
4. Зв'язок риторики з філософією, логікою, етикою, психологією, педагогікою, стилістикою, сценічною майстерністю.
5. Мовленнєва культура.
6. Мовленнєва культура юриста.
7. Навіщо риторика сьогодні?

Завдання:

1. *«Самопрезентація».*

Підготуйте та виголосите промову «Я». Її тема – Ви самі. Її мета - познайомити з собою, представити себе. Розповідаючи про себе, свій характер, захоплення, сильні та слабкі сторони натури, намагайтесь не просто подати анкетні дані, а ще й розкрити свій внутрішній світ.

Умови:

- ви представляєте свою персону незнайомому колективу, – визначтесь, хто ваші уявні слухачі;
- використовуйте відповідні до ситуації та аудиторії мовні засоби.
- форма і порядок викладення – вільні;
- регламент – 2-3 хвилини.

2. *Знайдіть прислів'я.*

Пригадайте або знайдіть прислів'я та приказки про слово, його силу та властивості (10-15 одиниць).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Невід'ємним компонентом професійного фаху юристів є ораторська майстерність, оскільки вони за службовим обов'язком постійно повинні спілкуватися з людьми, уміти обстоювати свої позиції, виразно, зрозуміло, переконливо висловлювати свої думки.

Готуючись до цієї теми здобувачі мають розуміти, що сучасне ораторське мистецтво ґрунтується на традиціях публічного виступу (промови) чи красномовства, що існують протягом тисячоліть. З часів започаткування основ риторики (красномовства) та введення понять про мистецтво спору і доказу — діалектики та евристики давньогрецькими філософами-софістами, наукового обґрунтування ораторського мистецтва геніальним мислителем античності Арістотелем теорія красномовства збагатилася риторичним досвідом і досягла свого подальшого розвитку як філософсько-дидактична наука, спрямована на формування у людини ефективної мисленнево-мовленнєвої діяльності.

За тлумаченням Арістотеля, риторика — це наука, яка розвиває «здатність знаходити можливі засоби переконання стосовно кожного даного предмета». Сьогодні розглядається значно розвинений арістотелівський напрям у риториці, відновлений цінним риторичним досвідом, що накопичили пращури, і риторика визначається як наука про закони управління мисленнево-мовленнєвою діяльністю, а саме акцентується на «внутрішньому плані» — передумовах, які спрямовують до переконання. Але визначення риторики як науки буде недостатнім без з'ясування її специфіки.

Здобувачі мають знати ознаки риторики:

1. Своєрідність риторичної науки вбачається у тому, що вона є комплексною наукою, тобто її місце — на стику, перетині низки наук (філософії, логіки, психології, лінгвістики, етики, сценічної майстерності); це не просто сума різних змістовних компонентів, а наука, яка інтегрує в собі необхідні знання. У центрі уваги риторики знаходяться як мовленнєва діяльність, так і мисленнево-мовленнєвий аспект (предмет дослідження, текст).

2. Інша специфічна ознака риторики виявляється також у тому, що їй властивий певний універсалізм, тобто риторика існує не заради риторики, а становить технологію, модель, сукупність елементів, які можна наповнити будь-яким предметним змістом (економічним, політичним, педагогічним і т. ін.). Від цього останній актуалізується, вибудовується в систему і отримує найкорисніший ефект від своєї реалізації, оскільки мисленнєво-мовленнєва діяльність, що керується, дозволяє людині виразніше викласти думку про будь-який предмет мовлення, внаслідок чого очікується досить високий рівень розуміння поняття про даний предмет з боку аудиторії.

3. Ще одним із проявів специфіки риторики є те, що риторика — наука прикладна за своєю направленістю (вчить людину, як грамотно, розумно діяти за різних життєвих ситуацій). Прикладна спрямованість риторики у жодному разі не зменшує її теоретичного аспекту, оскільки значущість першої залежить від сили й багатства останнього, тому при визначенні характеру науки риторики можна запевнити, що то є теоретико-прикладна наука.

Звичайно, риторика — це наука, яка безпосередньо причетна до категорії морального, у чому вбачається також її своєрідність.

Ораторське мистецтво як теоретична дисципліна поєднує вивчення багатовікової історії предмета й узагальнення сучасного досвіду публічних виступів з науковим аналізом ораторської промови як особливої низки елементів (оратор — повідомлення — аудиторія), сукупності різноманітних філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних та інших проблем, що пов'язані з цим процесом.

Практична спрямованість методики навчання ораторському мистецтву складається з того, що майстерність усних виступів слід розглядати як невід'ємну частину професійної кваліфікації фахівців, особливо тих, чия праця пов'язана з більш-менш частими виступами перед аудиторією. Критерієм ефективності в навчанні ораторському мистецтву є сума знань і сукупність умінь та навичок, які були набуті власним досвідом.

Предмет ораторського мистецтва як прикладної дисципліни зумовлюється змістом фактичної діяльності оратора. Ораторська промова не тільки знаходить своє застосування у багатьох галузях політичного та суспільного життя, але й має чимало функцій.

У всіх випадках функції промови вважаються вичерпаними, якщо оратор вирішив своє завдання, а саме коли його промова вплинула на почуття слухачів.

Закони риторики — закони управління мисленнево-мовленнєвою діяльністю, Прмова — це засіб спілкування оратора з аудиторією, тому умови і форми ефективності комунікації становлять один з компонентів управління мисленнево-мовленнєвою діяльністю. Слід зауважити, що дане управління уявляється як цілеспрямований вплив на об'єкт управління з метою його ефективного функціонування і розвитку.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Береза Т. А. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Априорі, 2015. 420 с.
2. Богуславська Л. Г. Ораторське мистецтво як складова особистісної успішності. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2014. № 12. С. 44-51.
3. Гончаров Г. М. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків. держ. акад. фіз. культури, Каф. гуманітар. наук. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.
4. Ніколаєнко О. Експресивність лексичних засобів мови як засіб впливу на адресата у текстах ораторського дискурсу республіканського Риму. *Studia linguistica*, 2014. Вип. 8. С. 99-104.
5. Каньоса П. С. Риторика : навч. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. 207 с.
6. Пантелюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення. ЦУЛ, 2020. 224 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема 2, 3. Поняття істини, моралі, краси й гармонії у давньогрецькій риторичі: античні джерела риторичи

План

1. Зародження риторичи у Давній Греції та її особливості.
2. Горгій Леонтійський. Визначення риторичи Горгієм.
3. Проблематика діалогу Платона «Горгій».
4. Використання категорій «істина-брехня», «знання-віра», «добро-зло», «справедливе-несправедливе» для визначення сутності риторичи.
5. Внесок Арістотеля у систематизацію риторичних знань античності.
6. Трактат Арістотеля «Риторика».
7. Функції риторичи у Стародавньому Римі за доби республіки.
8. Ораторство Цицерона.
9. Риторика часів Римської імперії.
10. Педагогічна риторика Квінтіліана.

Завдання:

1. *«Читаємо класиків...».*

Прочитайте діалог Платона «Горгій». Схарактеризуйте умови, в яких був написаний діалог. Визначте проблематику діалогу Платона «Горгій». З'ясуйте, як Горгій визначає риторичу, які риси їй притаманні; чому Сократ не вважає риторичу Горгія мистецтвом.

2. *«Читаємо класиків...».*

Прочитайте першу книгу трактату Арістотеля «Риторика». З'ясуйте, яке визначення дає риторичі Арістотель. Як Арістотель знімає протиріччя між риторикою та діалектикою?

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

У межах підготовки до даної теми, здобувачі мають звернути увагу, що розвиток риторичи в Давній Греції у V-IV ст. до н. е. пов'язаний з епохою софістики, яка піддавала сумніву можливість вірогідного пізнання істини і

взагалі критично-недовірливо ставилася до спроб її пізнання, тому спрямувала увагу на ближчий, конкретніший і доступніший об'єкт пізнання - людину, її розум і духовну сферу. Це дуже яскраво відображене в словах Протагора: «Людина - міра всіх речей: існуючих - що вони існують, неіснуючих - що вони не існують».

Софісти (в перекладі з грецької - учителі мудрості, майстри), виходячи з ідеї, що об'єктивної істини немає, а може бути тільки суб'єктивне судження про істинність, проголосили, що істинною буде та думка, яка переконливіша. Тому вчителі софістики своє завдання вбачали в тому, щоб навчити переконувати інших, вміти навмисне робити думку, ідею слабкою або сильною. Для того щоб виробити в учнів уміння переконувати слухачів, використовувалися два основні засоби впливу: мистецтво міркування (діалектика) і мистецтво спілкування (риторика). Хто оволодіє цими мистецтвами переконувати, той зможе домогтися успіху в тогочасному демократичному суспільстві Афін, той стає «громадською» людиною. Зрозуміло, що у зв'язку з цим зростала роль риторики як науки переконання.

Слід звернути увагу, що на розвиток риторики впливали філософські школи софістів: діалектики, елєати, піфагорійці.

Основою діалектики є ідея вчення Геракліта Ефеського (кінець VI — початок V ст. до н. е.) про рух і змінність світу («все тече, все змінюється»). Софісти поширили цю ідею на речі та людей, на те, що про будь-яку річ і про все може бути кілька думок і з різних, часом взаємовиключних, позицій. В дію мав вступати доказ, спрямований на переконливість певної думки. Мистецтво доказу породило логіку, яку Арістотель пізніше оформить як науку.

Елєати відстоювали багатоманітність думок, скептицизм стосовно істини і намагалися утверджувати свої думки за допомогою гімнастики розуму, майстерної вибудови доказів.

Піфагорійці під впливом вчення Піфагора про гармонію небесних тіл шукали гармонію в людині і знаходили її через мову, формували засоби мови, звучання, ритму, стилістичних прикрас.

Софісти багато зробили для розвитку мови і мовознавства, риторики й етики. Протагор першим сформулював правила граматики й орфоепії (зрозуміло, що тодішня граматика не мала сучасного вигляду), поділив слова на частини мови, ввів поняття способу дієслів і назвав чотири способи. Як свідчить Арістотель, Протагор розділив «роди імен... чоловічий, жіночий, середній».

Нарешті, софістика зробила основне: до існуючої родової елітарності (за походженням, належністю до певного, зокрема аристократичного, роду) додала елітарність за освітою і знаннями. В демократичній державі кожний має право висловити свою думку у відкритій публічній дискусії і думка його може бути сприйнята, але він має подбати про свої освіту і знання.

Необхідно звернути увагу на передумови розвитку риторики в Давній Греції, а саме: змагальність, існуюча усна традиція ліричної та епічної поезії, культ живого, а не писаного слова та демократичний устрій Давньої Греції: верховний суд, народні збори і рада п'ятисот.

Необхідно зауважити, що давні греки тривалий час терпіли свавілля родової знаті, яка карала всіх за традиційними неписаними законами аристократичної ради (ареопагу). Ясно, що найбільше кривд зазнавав демос (простолюдни). Під тиском афінського демосу було прийнято закони, за якими стали судити і аристократів, і простий люд. Так у Давній Греції аристократія втратила право самочинно карати чи милувати.

Крім того, слід звернути увагу на суді присяжних (гелій), який був створений за часів Солона, суддею якого міг стати будь-який громадянин держави незалежно від майнового цензу, якому виповнилося 30 років. Залежно від того, якою була судова справа і наскільки важлива, жеребкуванням обиралися судові засідателі за кількістю 201 або 401 чи 501, а для винятково складних кримінальних справ обиралося 1001, 1500 і навіть 2001 суддя. Такий суд неможливо було підкупити. Проте, крім цього суду, ніяких інших юридичних інституцій (прокуратури, адвокатури, слідства) не було. Позивач сам був слідчим, а відповідач - захисником. Усе це відбувалося без ділових

паперів, тільки в живих промовах. Якщо немає позивача чи відповідача, його замінювали родичі, близькі люди, друзі. Після заслуховування сторін таємним голосуванням виносився вирок. У таких ситуаціях рішення суду присяжних залежало від того, яке враження на суддів справлять промови позивача і відповідача, хто зможе засобами живого слова більше переконати суддів у своїй правоті.

Так у суспільстві виникла гостра, життєво необхідна потреба в красномовстві і зростав попит на риторів-учителів красномовства та риторичні школи. Суспільство стало цінити тих, хто вміє себе захищати, добре говорити, гідно триматися перед публікою.

Давні греки розуміли, що суд є найкращим способом вирішення конфліктів і демократична, справедлива держава немислима без юридичної системи, яка з цього часу активно розвивається, і насамперед засобами риторики. Риторика гучно про себе заявила саме судовим красномовством.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Бронікова С. А. Риторика як засіб розвитку когнітивної компетенції державного службовця. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 1. С. 30-38.
2. Гавел В. Промови та есеї. Комора, 2016. 144 с.
3. Докаш В. І. Риторика : навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2016. 355 с.
4. Донченко О. І. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування правового менталітету. Правова держава, 2017. № 28. С.13-20.
5. Ораторське мистецтво : підручник. М. П. Требін та ін. ; за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 208 с.
6. Риторика : навч.-метод. посіб. / уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С.Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 343 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема 4. З історії вітчизняної риторики

План

1. Виникнення і характерні риси вітчизняної риторики.
2. Словесна культура Київської Русі.
3. Риторика у Києво-Могилянській академії.
4. Риторична спадщина Феофана Прокоповича.
5. Трактат «Мистецтво риторики» Ф. Прокоповича.

Тема доповіді (на вибір):

1. Характерні риси риторики Київської Русі. Києво-Могилянська академія – осередок освіти і культури.
2. Роль Феофана Прокоповича у розвитку та модернізації риторичної теорії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Українська риторика має досить глибокі історичні корені. Остаточне формування ораторського мистецтва відбувається вже в епоху Київської Русі. Досить важливим чинником у цьому процесі було, звичайно, прийняття християнства. Досить відомою є проповідь руського митрополита Іларіона (XI ст.) "Слово про закон і благодать".

Необхідно звернути увагу, що історія виникнення наукових знань тісно пов'язана з філософією та риторикою як системами, що формують світоглядні позиції особистості. Ґрунтовний аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє простежити дослідження риторики у філософському, літературознавчому, мовознавчому, релігійному, педагогічному аспектах. Філософські аспекти риторики досліджували ще в добу античності. Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон аналізували риторичну кризу призму софістичного й діалектичного вимірів. Маєвтика Сократа представила взірць риторичного діалогу, де втілена воля до істини. Роздуми Цицерона про синтез риторичного й філософського зачаткували ідею єдності філософських істин та їхнє проголошення. Це задало антропологічний підхід до феномену риторики.

Оратор став розглядатися як особистість, що діє словом. Ідею сакральності риторики в трактовці Слова як креативної першооснови буття підтримали ритори Середньовіччя – Августин Аврелій, Григорій Богослов, Василь Великий, Іоанн Златоуст, Климент Олександрійський, Тертуліан, Орігена. В епохи Відродження, Нового часу та Просвіти відбувся відхід від сакрального розуміння риторики до її прагматичної раціоналізації (Ф. Меланхтон, Г. Пічем). Риторика як стилістика розглянута в працях Н. Буало, П. Рамю, А. Фоклена, в яких нівелювалася екзистенційна специфіка риторики. Водночас риторика ставала засобом осягнення світу. Людина стає особистістю через постанову смисложиттєвих питань, пошук відповідей на них, вироблення метафор, афоризмів, понять. Представники епохи європейського Відродження Лоренцо Валла та Ермолао Барбаро абсолютизували роль риторики в процесі пізнання як «мистецтва осягнення усіх речей світу через слово». Пікоделла Мірандолла вважав, що справжня істина взагалі риторики не потребує. Під риторикою він розумів тільки словесне прикрашання. Ф. Бекон розглядав риторику як природний етап пізнання світу через роботу «уяви за вказівками розуму», що розгорнуло ідею панриторизму пізнання, де афективно-метафоричне передує раціональному. Р. Декарт бачив у риториці раціоналістичну дисципліну, відмовляючи їй у філософському підтексті, а дар красномовства вважав суто успадкованим. Г. Лейбніц, М. Монтень, Б. Паскаль сприймали риторику обмежено – як штучно прикрашене мовлення, не пристосоване для розумових операцій. Ж. Руссо окреслив два різновиди мовлення («благодатного для свободи» та «рабського») як протилежні виміри буття людини в переживанні свободи чи запереченні її». На відміну від європейської традиції давньоукраїнська риторика уникнула раціоналізації риторичних знань. Філософсько-дидактичний полілог «Бджола», риторична спадщина Кирила Туровського, пам'ятки братських шкіл, твори філософів доби українського Відродження-бароко Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, П. Юркевича демонструють філософське осмислення риторики через затвердження

кордоцентричності, єдності душевного й духовного, емоційного й раціонального в слові.

Здобувачі мають знати, що першим відомим нам риторичним курсом, що був прочитаний у Києво-Могилянській академії в 1635/36 навчальному році, був курс Йосипа Кононовича Горбацького. Він складався з двох частин: риторики і діалектики. Риторика містила вступ і три трактати ("Про силу красномовства", "Про ораторську промову", "Про тему дослідження").

Другий період піднесення риторики в Україні припадає на кінець XVII - початок XVIII ст. Це часи розквіту риторики як навчальної дисципліни, коли вона викладалась у Києво-Могилянській академії. Одним із найвидатніших професорів риторики Києво-Могилянської академії з 1706 р. був Феофан Прокопович (1677-1736).

Розвиток риторики в Україні в XIX - поч. XX ст. являє собою доволі строкату картину. Перебування нашої країни в складі Російської та Австро-Угорської імперій не давало можливості розвитку навіть української мови.

Слід відмітити, що цей "риторичний ренесанс" був досить нетривалим в історії ораторського мистецтва. Загалом у період Радянського Союзу спостерігаємо певний занепад риторики як теорії.

Новий спалах у розвитку української риторики відбувається вже в період розбудови нашої незалежної держави. Останнім часом інтерес до даної науки в Україні все більше зростає.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Гапотій В. Д., Куліда О. О. Основи ораторського мистецтва: навчально-методичний посібник. Мелітополь, 2019. 168с.
2. Гаценко І. О. Риторика як важливий складник професійної підготовки студентів. Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 19(1). С. 15-20.
3. Культура мовлення та риторика : навч. посіб. Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів : Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. 323 с.
4. Куньч З. Й. Риторика : підручник Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 494 с. Риторика : навч.-метод. посіб.

- Уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С. Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 344 с.
5. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 200 с.
6. Риторика : навч.-метод. посіб. Уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С. Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 344 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема 5. Риторика від епохи Відродження до нашого часу

План

1. Основні ідеї епохи Відродження.
2. Перехід від релігійної до світської риторики.
3. Політичне спрямування промов.
4. Повернення до ідей класичної риторики. Риторика епохи Нового Часу.
5. Розчинення риторики в мовознавстві.
6. Занепад риторики.
7. Мистецтво суперечки. «Еристика, або мистецтво сперечатися» Артура Шопенгауера.
8. Неориторика або нова риторика.
9. Вузкий та широкий зміст поняття «риторика».
10. Аргументативна та лінгвістична неориторика.
11. Занепад риторики.
12. Новий спалах у розвитку української риторики за часів незалежності.

Тема доповіді (на вибір):

1. Видатні судові оратори Давньої Греції.
2. Цицерон – автор промов у цивільних та кримінальних справах.
3. Судова риторика у новітню епоху історії України.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Здобувачі мають знати, що основоположник античної риторичної науки Арістотель виділяв три основні роди (типи) промов: судові, дорадчі та похвальні (епідейктичні). Це означало, що на той час риторична практика вже нагромадила достатній досвід для диференціації і класифікації промов та систематизації засобів досягнення заданого ефекту від них. Учення про три роди промов у риторичній Цицерона дещо відрізняється від Арістотелевого вчення, який вчення про три роди промов розвинув у три види риторичні.

Мають розуміти, що у Цицерона вчення про три роди промов — це ті самі судові, дорадчі та похвальні промови, визначені раніше Арістотелем, і водночас це ще й три роди промов, виділені не за сферою і метою (осудження, користь, хвала), а за якістю промов, мовним матеріалом, тобто за тією основою, на якій пізніше сформувалося вчення про три експресивні стилі: високий, низький і середній (помірний). Цицерон починає розмову про це так: «Промова буває трьох родів», і виділяє ораторів, які мали «величну поважність думок і пишність слів», «здатні й готові хвилювати й полонити душі», досягали цього промовою «гладкою, стрункою й завершеною». Інші оратори досягали мети «промовою різкою, суворою, грубою, незавершеною й незаокругленою». А між ними — «середній і начебто помірний рід промов», суміжний з обома, «тече єдиним потоком, і нічим не виявляючись, крім легкості й рівномірності: хіба що щось вплете, як у вінок, декілька бутонів...».

Необхідно пам'ятати, що кожний рід промов має свою досить загальну, але власну мету. Такою метою для дорадчих промов є користь чи шкода, для судових — звинувачення чи виправдання, для похвальних — похвала або осуд.

Судові промови — це звинувачувальні чи виправдовувальні промови позивачів, самозахисні виступи відповідачів, прокурорські звинувачення, адвокатські захисні промови, виступи суддів, свідків, громадських представників, присяжних тощо.

Судові промови характеризуються чітким формулюванням мети, переконливою аргументацією, знанням справи і ситуації, умінням знаходити аналогічні приклади, шукати найменші зачіпки, збільшувати або

применшувати якийсь факт, передбачати розвиток подій, красномовством зворушливо впливати на судову владу. Джерела свідчать, що риторика почалася саме з судового красномовства у V ст. до н. е. в Давній Греції та Римі (зокрема, в демократичній державі Афіни), нагромадила великий досвід, витворилась у науку на захист закону, справедливості, демократії і гуманізму.

Похвальні промови. Епідейктичне, або похвальне, урочисте красномовство поряд із судовим досягло великого розквіту ще в античній риторичі. В епідейктичних промовах хвалять, прославляють, возвеличують особу, факт, подію або, навпаки, осуджують, ганьблять. Таке красномовство мало значно вужчу сферу застосування. Найбільшу славу пожинали майстри епідейктичного красномовства (Перікл, Горгій, Ісократ, Демосфен, Цицерон). За Арістотелем, прекрасним є усе справедливе, а справедливим — усе досконале. Почесне і прекрасне — близькі поняття, їх треба поєднувати і вихвалити. Арістотель вважав, що похвала припускає перебільшення, діянням треба надавати величі і краси.

На думку Цицерона, джерелом епідейктичних промов є оцінювання осіб, речей, предметів, подій. Уславляти треба достойне в людині: родовитість, красу, силу, вроду, розум, багатство, талант, щедрість, чесність. Особливо люблять люди слухати про добродієвості, які є благодієвними для всіх, а не тільки для тих, кого прославляють. Цицерон описав типи похвал для кожної добродієвності. Терпіння в нещасті, стійкість, гідність — це також предмет для похвал.

Похвальна промова має не тільки переконати, а й захопити. Тому предмет похвал треба звеличити й ошляхетнити. Високе виявляється в інтелекті, благородності почуттів і вчинків. Для того щоб усе це зазвучало, оратор повинен досконало володіти художніми засобами — тропами. Традиційно прийнято звеличувати Бога, божества, героїв, воїнів, захисників вітчизни, правителів і керівників.

Похвальне красномовство було поширене в культурі давньоукраїнського періоду — в Київській Русі. Свідченням цього є приклади з найцінніших

пам'яток: «Слово про Ігорів похід» та «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона.

Скарби українського народного мовлення — золотослів — містять високохудожні взірці похвального мовлення. Частково цьому сприяли і сприяють такі риси української ментальності, як кордоцентризм (перевага емоцій над раціо), вроджена ліричність і поетизм сприймання, душевна м'якість.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Голубчик Н., Кучерук О., Горошкіна О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика. К.: КНТ, 2018. 258 с.
2. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2013. 416 с.
3. Донченко О. І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 5-1.
4. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування: Навч. посібник. 2- е вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 224 с.
5. Каньоса П. С. Риторика : навч. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. 207 с.
6. Поліщук А. С. Риторика Давньої Греції: доарістотелівський період: навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філології. Київ : Логос, 2018. 354 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема 6. Класифікація красномовства: від античності до сьогодення

Питання для обговорення:

1. Систематизація риторичних знань античності у трактаті Арістотеля «Риторика».
2. Дорадчі, судові та епідейктичні (похвальні) промови.
3. Поняття роду та виду у сучасній риторичі.
4. Предметна та цільова спільність промов у межах роду.

5. Класифікація красномовства за родами.
 6. Видова диференціація красномовства.
- Опитування за питаннями відповідної теми.
- Захист рефератів: доповідь та презентація.

Завдання:

1. Риторичний аналіз тексту.

Знайдіть та виконайте риторичний аналіз парламентської промови народного депутата України (за вибором з матеріалів преси).

1.1. Зробіть риторичний аналіз промови О. Гончара, виголошеної напередодні референдуму 1 грудня 1991 року. (Додаток 1)

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Здобувачі мають пам'ятати, що у своїй праці «Риторика» Аристотель виділив три основні роди (типи) промов: судові, дорадчі та похвальні (епідейктичні), визначив мету: для дорадчих промов – це користь чи шкода, для судових – звинувачення чи виправдання, для похвальних – похвала або осуд. Аристотелеве вчення про три роди промов Цицерон розвинув і додав ще поняття про три види риторики, які виділив не за сферою і метою, а за якістю промов, мовним оформленням (на цій підставі пізніше сформувалося вчення про три експресивні стилі: високий, низький і середній (помірний). «Істинно красномовним є той, хто звичайні предмети виражає просто, великі – звеличено, а середні – помірно», – стверджував відомий оратор. Дорадчі промови містили поради, пропозиції, оцінки, спонукали до певних дій, вчинків або, навпаки, застерігали від небажаних думок, шкідливих дій, негідних вчинків. Це були виступи перед колективом, громадою, товариськими зібраннями, друзями, сусідами тощо.

Судові промови були найбільш поширеними. Якщо людина не могла захистити себе в суді, то вона зверталася до логографів, які за певну плату писали такий виступ. Судові промови характеризувало чітке формулювання мети, переконлива аргументація, знання справи й ситуації, уміння знаходити аналогічні приклади, шукати найменші зачіпки, збільшувати або применшувати

якийсь факт, передбачати розвиток подій. Похвальне, або епідейктичне, красномовство також досягло великого розквіту в античній риторичі. У таких промовах хвалили, прославляли, возвеличували особу, факт, подію або ж, навпаки, гудили, осуджували, ганьбили. Огудливе красномовство мало значно вужчу сферу застосування. Найбільшу славу пожинали саме майстри похвального красномовства (Перікл, Горгій, Ісократ, Демосфен, Цицерон).

Похвальне красномовство було поширене і в Київській Русі. Свідченням цього є приклади з найцінніших пам'яток: «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона та «Слово про Ігорів похід». Найвищого розвитку похвальне красномовство досягло в Києво-Могилянській академії. Похвальні промови присвячували славетним гетьманам, козацьким ватажкам, політикам, ученим. Такі промови називали панегіриками, ораціями, їх виголошували на урочистих зібраннях. Найбільшим майстром епідейктичних промов був Ф. Прокопович. У розділі «Про корисність красномовства» відомий ритор значно розширює сфери застосування красномовства порівняно з тим, як їх визначали античні ритори.

Сьогодні пропонують виокремлювати різну кількість видів красномовства. Як приклад, автори підручника «Риторика» Л. Мацько і О. Мацько розглядають такі види: академічне, політичне, дипломатичне, суспільно-побутове, діалогічне красномовство. Г. Сагач виокремлює десять його видів. Американський ритор П. Сопер виділив лише два види красномовства: інформаційне та агітаційне. Звісно, така класифікація не відображає жанрових особливостей риторики. Здебільшого науковці розрізняють п'ять основних видів красномовства: академічне, політичне, юридичне (судове), церковне та суспільно-побутове. Академічне красномовство – це ораторська діяльність науковця, викладача, які доповідають про результати дослідження або популяризують досягнення науки. Сфера його застосування – шкільна (різних рівнів) та наукова аудиторія. До жанрів академічного красномовства належать: наукова доповідь, наукове повідомлення, наукова лекція (вишівська та шкільна), реферат, виступ на

семінарському занятті, науковопопулярна (публічна) лекція, бесіда. Академічне красномовство, за Г. Сагач, поділяють на: власне академічне (наукова доповідь, реферат, огляд, дискусія); вишівське красномовство (лекція, цикл лекцій); шкільне красномовство (шкільна лекція, розповідь, опис, бесіда тощо). Лекція – основний жанр академічного красномовства. Г. Сагач виокремлює: науково-теоретичні лекції; науково-популярні лекції; науково-методичні лекції.

Слід зауважити, що сьогодні жанрами суспільно-побутового красномовства є: ювілейні промови, вітальне слово, застільне слово (тости), надгробне (поминальне) слово. Стиль тут може бути різноманітний – від урочистовеличального (наприклад, на похороні) до «зниженого» (під час застілля). Варто зауважити, що потрібно дотримуватися норм культури, щоб не образити чиєїсь гідності, не створити конфліктної ситуації.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Джеймс Борг Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. ФБ722058У.: 2019. 304 с.
2. Докаш В. І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 487 с.
3. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді. *Економіка і право*. Випуск 21, Право. Серія 18. 2013. С. 164-170.
4. Крикун В. Ю. Риторика як наука та навчальна дисципліна: історія і сучасність. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 301-305.
5. Поліщук А. С. Риторика Давньої Греції: доарістотелівський період: навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філології. Київ : Логос, 2018. 354 с.
6. Флемінг К. Говорити легко і невимушено. Як стати приємним співрозмовником. К.: КСД, 2020. 240 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема 7. Соціально-політичне, академічне, соціально-побутове, церковно-богословське красномовство

План

1. Соціально-політичне красномовство (доповідь, агітаційна, мітингова, парламентська промови, політогляд, дипломатична промова).
2. Академічне красномовство (доповідь, огляд, реферат, науково-теоретична, науково-популярна, вузівська та шкільна лекції, бесіда, репортаж).
3. Релігійне красномовство (проповідь, ритуальна промова, промова на Соборі).
4. Соціально-побутове красномовство (ювілейна, застольна, поминальна промови, побутова розповідь).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

У сучасній риториці виділяють види ораторського мистецтва (або види красномовства), які відповідають різним сферам комунікації. Виділяють соціально-політичне, академічне, соціально-побутове, церковно-богословське красномовство.

Розрізняють декілька видів красномовства: суспільно-політичне, академічне, судове, церковне, дипломатичне, військове, ділове.

Здобувачам необхідно звернути увагу на суспільно-політичне красномовство — це виступ оратора, що виражає інтереси тієї чи іншої партії (політичної сили) або роз'яснює якусь суспільно-політичну ситуацію.

Суспільно-політичне красномовство як один із засобів боротьби за владу або гармонізацію суспільних відносин заявило про себе у найдавніші часи, коли люди намагалися вирішувати соціальні конфлікти не тільки зброєю, а й силою переконання.

Треба розуміти, що справжньою колыскою політичної культури і батьківщиною політичного красномовства стала антична Греція. Політичне красномовство формується на ґрунті т.зв. епідектичної (урочистої) риторики, але без пишнот та панегірично-урочистого тону. Власне, важко провести межу між красномовством епідектичним та політичним. Так, Демосфен був яскравим представником епідектичної урочистості й, водночас, гостроактуальним політичним оратором. Після македонського завоювання активність політичних сил знизилася, що призвело до значного розвитку політичного красномовства.

Словом оратора на агорі (місце публічного зібрання афінян, афінське віче) вирішувалися долі окремих осіб, великих політичних ініціатив, долі цілих країн і народів.

Політичне красномовство, як правило, пов'язане з соціальним розшаруванням суспільства, зіткненням інтересів різних класів і партій. Через це політичний оратор є ангажованим (“завербованим”). Він може вкладати у свою промову яскраве особисте ставлення до тієї чи іншої проблеми, але сама проблема залишається не вирішеною. Це визначає підвищену ідейність політичної промови. У нинішній Україні, де змагалися за владу більше сотні політичних партій, ідейний спектр політичної промови вельми короткий (строкатий), що відображає складність та багатобарвність духовного життя українського громадянина.

Водночас у жодній іншій галузі не спостерігається такої динаміки зміни позицій, використання політичної програми в особистих інтересах, а часом і просто демагогії. Популістський оратор завжди апелює до маси, пропонує оманливо легкі рішення, аби домогтися бажаної політичної мети. Проте відповідальність політичного оратора дуже велика, адже політичний оратор зазиває до активної діяльності тисячі людей і його слово дуже легко стає дією. Політична культура виховується століттями; вміння вести політичну боротьбу суто вербальними методами, з повагою до опонента не з'являється на голому місці. Нинішній стан політичного красномовства в Україні переконливо свідчить, що оратор-політик мусить терміново вивчати основи ораторського мистецтва, починаючи хоча б з доброго знання державної мови.

Політичне красномовство диференціюється на такі основні жанри: політична промова, доповідь, виступ, огляд, бесіда. Вони різняться більшим чи меншим обсягом та вагомістю змісту. Наприклад, політична доповідь виголошується звичайно на партійних засіданнях й окреслює стратегію політичної діяльності даної партії. Політичні виступи можуть проводитися в підвідомчих даній партії осередках освіти, дитячих закладах типу скаутських чи піонерських і розрахована на ліквідацію політичної безграмотності. Огляд

чи бесіда обираються політиками, які хочуть знайти свою аудиторію на виборчій дільниці. Політичний виступ чи промову ми часто чуємо з екрана телевізора чи по радіо — наприклад, виступи депутатів у Верховній Раді.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К. : КНУТД, 2013. 245 с.
2. Ден Роум Говори та показуй. Мистецтво створення надзвичайних презентацій., Vivat. 2017. 273 с.
3. Колотілова Н. А. Діалектика та риторика в творах Ф. Прокоповича. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111 (№8). С. 258-261.
4. Крикун В. Ю. Риторика як наука та навчальна дисципліна: історія і сучасність. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 301-305.
5. Риторика : навч.-метод. посіб. / уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С.Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 343 с.
6. Селина К. А. Парламентська риторика як механізм конфліктної комунікації. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 80. С. 384-388.

Контрольна робота за змістовним модулем 1

«Загальна риторика. Теоретичні основи риторики»

Контрольна робота за змістовним модулем 1 відбувається у формі тестових завдань. Тестові завдання для контрольних робіт складаються з 15 питань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 1 бал.

Основні питання, які виносяться на контрольну роботу (Тести за ЗМ 1):

1. Риторика, ораторське мистецтво, красномовство. Предмет риторики.
2. Риторики у Давній Греції та її особливості.
3. Риторика часів Римської імперії.
4. Виникнення і характерні риси вітчизняної риторики.

5. Політичне спрямування промов.
6. Мистецтво суперечки.
7. Неориторика або нова риторика.
8. Поняття роду та виду у сучасній риторичі. Класифікація за родом та видом.
9. Дорадчі промови.
10. Судові промови.
11. Епідейктичні (похвальні) промови.
12. Соціально-політичне красномовство.
13. Академічне красномовство.
14. Соціально-побутове красномовство.
15. Церковно-богословське красномовство.

Змістовний модуль 2. Прикладна риторика.

Основи ораторської майстерності

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема 8, 9. Етапи творчої діяльності оратора. Класичний риторичний канон. Основні закони диспозиції

План

1. Основні етапи класичного риторичного канону.
2. Докомунікативний та комунікативний етапи діяльності оратора.
3. Задум, ідея, тема.
4. Функціонально-змістовні типи промов.
5. Розважальне, інформаційне та агітаційне спрямування промови.
6. Моделювання аудиторії. Види підготовки до виступу.
7. Основні частини промови (вступ, виклад (основна частина), висновки), їх характеристика.
8. Методи викладу матеріалу (дедуктивний, індуктивний, аналогічний, стадійний, концентричний).
9. Теза, аргумент, демонстрація.

10. Логічна аргументація (закони тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави).

11. Логічні помилки.

Тема доповіді (на вибір):

1. Етапи творчої діяльності оратора.

2. Класичний риторичний канон.

3. Інвенція як розділ класичної риторики. Фаза вибору, фаза орієнтації і фаза заглиблення як складові інвенції.

4. Визначення ідеї, теми та мети промови.

5. Взаємодія оратора і аудиторії. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії оратора та аудиторії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Здобувачі мають розуміти перш за все, що закон - це необхідне, істотне, стійке, а також повторюване відношення між явищами. Існують закони природи, закони суспільства і закони мислення. Закон мислення - внутрішній, суттєвий, необхідний зв'язок між думками. Найбільш прості і, разом з тим, необхідні зв'язки виражаються в основних формально-логічних законах: 1) законі тотожності, 2) законі непротиріччя, 3) законі виключного третього, 4) законі достатньої підстави.

Основні закони логічного мислення склалися історично і є підсумком багатовікової практики пізнання і виражають такі важливі властивості правильного мислення, як його визначеність, несуперечність, послідовність, обґрунтованість, чіткість мислення, вибір «або-або» в певних «жорстких» ситуаціях. Вони мають необхідний і загальний характер, тобто єдині для всіх рас, націй, професій і застосовуються в доказах і спростуваннях.

Вивчення окреслених питань здобувачі мають здійснювати з урахуванням того, що формально-логічні закони в мисленні функціонують в якості принципів правильного міркування в ході доказу істинних суджень і теорій і спростування неправдивих суджень і помилкових гіпотез.

Окрім того, здобувачі мають знати:

1. Закон тотожності - один з основних законів правильного мислення, дотримання якого допомагає визначеності, точності і ясності. Закон тотожності формулюється так: «У процесі певного міркування всяке поняття і судження повинні залишатися тотожні самі собі». Формула з-на: « $a \in a$ ». Закон тотожності в мисленні являє собою нормативне правило (принцип), з якого випливає, що в процесі міркування не можна підміняти одну думку інший, одне поняття іншим, інакше виникнуть логічні помилки, звані «підміною поняття» або «підміною тези». Порухення даного закону в мисленні і міркуванні призводить до двусмислення. Ці логічні помилки часто відбуваються через вживання омонімів.

2. Закон непротиріччя формулюється так: два протилежних судження не можуть бути істинними в один і той же час і в одному і тому ж відношенні, «невірно, що a і не- a ». Протиріччям вважається твердження двох протилежних суджень про один і той самий предмет, взятий в один і той же час, і в одному і тому ж відношенні. Якщо в мові людини виявлено формально-логічне протиріччя, то його мислення (і мова) вважаються неправильними, а судження - хибними. Протиріччя немає, якщо мова йде про різні предмети або про один предмет, але взятий в різному ставленні або розглянутому в різний час.

3. Закон виключного третього формулюється так: з двох суперечливих суджень одне істинно, інше помилково, а третього не дано, « $a \in$ або b , або не- b ». З-н виключного третього діє тільки щодо суперечливих (контрадікторних) суджень. Контрадікторними (суперечливими) називаються такі два судження, в одному з яких щось стверджується (або заперечується) про кожен предмет деякого безлічі, а в іншому - заперечується (або затверджується) про деякі сторони безлічі. Вони не можуть бути одночасно істинними або помилковими, завжди одне з них істинно, а інше - помилково.

4. З-н достатньої підстави: «Будь-яка справжня думка повинна бути достатньо обгрунтованою». Формула закону: «якщо $\in b$, то \in і його підстава a ». При цьому мова йде тільки про обгрунтування істинних думок, тому що достатньо обгрунтувати помилковий тезу (помилкове судження) неможливо. В

якості аргументів для підтвердження істинності думки можуть бути використані істинні судження, цифровий матеріал, статистичні дані, закони науки, аксіоми, теореми.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт-Bizz. 2018. 304 с.
2. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2014. 280 с.
3. Ціватий В. Г. Ораторське мистецтво, комунікація та концепт «хутба» : політико-дипломатичні та інституціональні особливості арабського середньовічного красномовства доісламського періоду. Нотатки сучасної науки. 2023. № 5. С. 15-16.
4. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
5. Чалдині Роберт Психологія впливу. Пер. з англ. М. Скоробогатова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 366 с.
6. Ясинок М. М., Ясинок Д. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: наук.-практ. посібн. Вид. 3-тє, доповн. і переробл. Київ: Алерта, 2023. 176 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема 10. Елокуція як розділ класичного риторичного канону. Акція – фінальний етап реалізації риторичної мети

План

1. Вчення про стилі і вчення про фігури як принципи і засоби фігурального вираження думки у мові.
2. Офіційно-діловий, публіцистичний, художній, науковий, розмовний стилі мови.
3. Поняття тропів і фігур. Анафора. Метафора.
4. Риторичні запитання, звертання, оклики.

5. Іронія. Аллегорія. Тавтологія.
6. Мовна майстерність.
7. Вимоги до виступу.
8. Техніка дихання і мовлення.
9. Інтонування.
10. Кінетика і жести.
11. Образ оратора. Образ аудиторії.
12. Подолання опору аудиторії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При підготовці до теми здобувачі мають розуміти, що інвенція (лат. *inventio* — винахід, вигадка) — це перший розділ класичної риторики, в якому розробляється етап задуму, намірів, Ідей, формулювання гіпотези майбутнього виступу. На цьому етапі промовець має систематизувати власні знання про реальні предмети, явища чи абстракції в обраній галузі, що стануть предметом промови, потім зіставити їх зі знаннями про інші і визначитись, який предмет і в якому обсязі промовець може представити у промові. Основне в інвенції — вдало, доречно вибраний предмет розмови і намір його представити та розкрити так, щоб досягти здійснення задуму. Здобувачі мають розуміти, що диспозиція (лат. *dispositio*, від *dispono* — розташовую, розмішую) — це другий розділ риторики, в якому формулюються основні поняття про предмет виступу і визначаються правила оперування поняттями, тобто формуються аналогічні процедури. Основне призначення гарної диспозиції, тобто на етапі побудови промови, — запропонувати цілий набір положень і в такій послідовності, щоб вони не суперечили одне одному, а конкретно переміщувалися з однієї частини в іншу аж до закономірного висновку. Диспозиція пропонує також логічні операції, якими знімається суперечливість визначень.

Окрім того, здобувачі мають знати, що елокуція (лат. *elocutio* — висловлююся, викладаю) — третій розділ класичної риторики, в якому розкриваються закони мовного вираження предмета спілкування. Основний

зміст елокуції з класичної риторики перейшов у сучасну стилістику (вчення про стилі і вчення про тропи та фігури).

Розробки першого і другого етапів — інвенції і диспозиції — в елокуції набувають мовного фігурального вираження і в результаті — додаткових змістових, оцінних, емоційних, вольових ефектів. Якщо перший і другий етапи підготовки промови підпорядковані суворій логіці операцій, то на третьому етапі — елокуції — зміст промови входить у зону паралогіки, яка допускає використання слів і виразів у переносному (фігуральному) значенні.

Такі порушення, зміщення логіки (паралогіка) створюють нові смисли і часом викликають ефекти неймовірної сили. Це зона використання мовних засобів, що здатні трансформувати основні значення слова у переносні (тропи), і мовних засобів, які здатні трансформувати значення синтаксичних структур та елементів думки (фігури). На етапі елокуції розвинулося вчення про стилі. Тому цей розділ риторики називають найкрасивішим і найефективнішим. Саме він приводить мовця до мети.

Необхідно звернути увагу на елоквенцію — підрозділ елокуції — найбільшого розділу риторики, в якому досліджуються фігури слова (тропи) і фігури думки (риторичні фігури). Отже, цю частину можна назвати серцевиною красномовства. Іноді її просто називають красномовністю. В класичній давньогрецькій риториці від часів Горгія, римській часів Цицерона, традиційній ренесансній, просвітницькій, бароковій і особливо в шкільній риториці за тропами й фігурами закріплювалася прикрашальна функція. Це усолоджувало промови, але часто прикривало примітивний зміст, і цим викликало у ХІХ—ХХ ст. іронічні напади на риторику як пусту красиву забавку.

Не можна залишити поза увагою і меморію (лат. *memoria* — пам'ять, згадка) — це наступний розділ риторики, призначення якого—допомогти оратору запам'ятати зміст промови так, щоб не розгубити не тільки фактичну інформацію, а й образність, цікаві деталі. Його можна назвати тренуванням пам'яті. Змістом цього розділу є мнемотехніка—система "секретів", прийомів запам'ятовування матеріалу, швидкого відтворення, розвитку оперативної

пам'яті, вміння користуватися набором енциклопедичних знань з обраної галузі і суміжних, якими володіє промовець. По-сучасному це можна визначити як збагачення і впорядкування "банку даних".

Акція (лат. *actio*—дія, дозвіл) — п'ятий розділ класичної риторики, призначення якого полягало в тому, щоб підготувати оратора зовнішньо і внутрішньо до виступу. Це найважливіший і найвідповідальніший етап риторичної діяльності оратора, бо на ньому під час виголошення промови за короткий час має реалізуватися вся тривала попередня підготовча робота і привести до очікуваної мети. Тут великого значення набуває самоконтроль оратора і його вміння "на ходу" коригувати свої дії, не чекаючи остаточного провалу промови, мобілізувати свої сили, активізувати увагу слухачів, достойно завершити акцію.

Оратор має зовнішньо добре виглядати, справляти приємне враження не тільки змістом промови, а й дикцією, силою звучання голосу, тоном, вмінням тримати паузу, мімікою, жестами, кінесикою. Після виступу, виголошення промови настає етап релаксації (від лат. *relaxatio* — зменшення, ослаблення), тобто спадає фізичне й інтелектуально-психологічне напруження. Гарний оратор обов'язково використає цей стан, щоб "по свіжих слідах" ще раз пережити виступ, проаналізувати його, виділивши вдалі й невдалі місця, знайти їм пояснення, зробити собі застереження на майбутнє, чого не слід казати.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Гончаров Г. М. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків. держ. акад. фіз. культури, Каф. гуманітар. наук. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.
2. Докаш В. І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 487 с.
3. Зейкан Я. П., Лисак О. М., Рябець Н. М. Адвокатська техніка (підготовка до процесу і методики переконання). К. : ВД «Дакор», 2021. 618 с.

4. Котілова Н. А. Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку : монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 271 с.
5. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
6. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. К.: Алерта, 2014. 171 с.

**Контрольна робота за змістовним модулем 2 «Прикладна риторика.
Основи ораторської майстерності»**

Контрольна робота за змістовним модулем 2 відбувається у формі тестових завдань. Тестові завдання для контрольних робіт складаються з 15 питань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 1 бал.

Основні питання, які виносяться на контрольну роботу (Тести за ЗМ 2):

1. Основні етапи класичного риторичного канону.
2. Докомунікативний та комунікативний етапи діяльності оратора.
3. Задум, ідея, тема.
4. Функціонально-змістовні типи промов.
5. Розважальне, інформаційне та агітаційне спрямування промови.
6. Моделювання аудиторії. Види підготовки до виступу.
7. Основні частини промови (вступ, виклад (основна частина), висновки), їх характеристика.
8. Методи викладу матеріалу (дедуктивний, індуктивний, аналогічний, стадійний, концентричний).
9. Теза, аргумент, демонстрація. Логічні помилки.
10. Логічна аргументація (закони тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави).
11. Стили та фігури як принципи і засоби фігурального вираження думки у мові.

12. Офіційно-діловий, публіцистичний, художній, науковий, розмовний стилі мови.
13. Мовна майстерність. Вимоги до виступу.
14. Техніка дихання і мовлення. Інтонування. Кінетика і жести.
15. Образ оратора. Образ аудиторії. Подолання опору аудиторії.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Поняття «ораторське мистецтво», «риторика», «красномовство»: етимологія та сучасне визначення.
2. Місце та роль риторики у системі знань. Зв'язок риторики з іншими науками.
3. Філософські засади риторики.
4. Закони логіки та прийоми мислення. Їхня роль в ораторській майстерності.
5. Педагогічні прийоми в ораторському мистецтві.
6. Психологічні основи ораторського мистецтва.
7. Мовленнєва культура. Культура мови юриста.
8. Якості та ознаки переконливого мовлення.
9. Значення ораторської майстерності у професійній діяльності юриста.
10. Зародження риторики у Давній Греції. Горгій Леонтійський.
11. Поняття істини, моралі, краси й гармонії у давньогрецькій риториці.
12. Значення діалогів Платона у розробці теорії красномовства.
13. Трактат Арістотеля «Риторика»: значимість, загальна характеристика.
14. Визначення риторики та способи переконання за Арістотелем.
15. Аналіз стилю та композиції промови в трактаті Арістотеля «Риторика».
16. Рим за добу республіки. Риторика в Давньому Римі.
17. Цицерон – практик і теоретик ораторського мистецтва.
18. Загальна характеристика трактатів Цицерона «Оратора» та «Про оратора».
19. Педагогічні ідеї риторики Квінтіліана.
20. Епоха Середньовіччя: загальна характеристика доби та стану риторики. Гомілетика та схоластика.
21. Характерні риси риторики Київської Русі. Києво-Могилянська академія – осередок освіти і культури.
22. Роль Феофана Прокоповича у розвитку та модернізації риторичної теорії.
23. "Мистецтво риторики" Феофана Прокоповича.
24. Епоха Відродження: загальна характеристика доби та стану риторики.
25. Політичні вожді часів буржуазних революцій.

26. Риторика у Радянському Союзі.
27. Риторика у сучасних неориторичних концепціях.
28. Розвиток української риторики за часів незалежності.
29. Антична класифікація красномовства. Внесок Арістотеля у систематизацію риторичного знання.
30. Поняття роду та виду у сучасній риторичі. Критерії родової класифікації красномовства.
31. Загальна характеристика сучасної родово-видової диференціації ораторського мистецтва.
32. Соціально-політичне красномовство. Загальна характеристика роду, види промов.
33. Академічне красномовство. Загальна характеристика роду, види промов.
34. Соціально-побутове красномовство. Загальна характеристика роду, види промов.
35. Релігійне красномовство (проповідь, ритуальна промова, промова на Соборі).
36. Судове красномовство. Основні етапи розвитку судового красномовства.
37. Судова промова як визначальний елемент судових дебатів.
38. Призначення та мета судової промови. Особливі риси судової промови.
39. Судова промова як монолог. Діалогічність судової промови.
40. Етапи підготовки судової промови. Визначення тактики судового оратора: принципи, способи, прийоми.
41. Особливості композиції судової промови. Обов'язкові композиційні елементи звинувачувальної та захисної промов.
42. Етапи творчої діяльності оратора.
43. Класичний риторичний канон.
44. Інвенція як розділ класичної риторики. Фаза вибору, фаза орієнтації і фаза заглиблення як складові інвенції.
45. Визначення ідеї, теми та мети промови.
46. Композиція промови.

47. Композиційна організація публічної промови у різні історичні часи.
48. Універсальна композиція публічної промови. Характеристика змісту кожної композиційної частини.
49. Теза і аргумент як основні категорії диспозиції.
50. Логічна аргументація. Логічні помилки.
51. Демонстрація. Типи висновків, доцільність їх застосування.
52. Функціональні стилі мови. Характеристика офіційно-ділового, публіцистичного та наукового стилів.
53. Риторичні тропи та фігури. Метафора, метонімія, синекдоха, епітет, риторичне запитання.
54. Виголошення промови - кульмінація ораторської майстерності.
55. Взаємодія оратора і аудиторії. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії оратора та аудиторії.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Методичні рекомендації до написання реферату

Реферат — аналітичний огляд джерел інформації. Причому даний огляд повинен бути продуктивного типу, тобто містити творче осмислення реферованих джерел. Реферат широко застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, а ще і його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації. Виконання здобувачем реферативних робіт стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

Вимоги до написання реферату:

- здобувач самостійно обирає серед запропонованих викладачем тем рефератів, які містяться після плану кожного практичного заняття;
- реферат має бути написаний українською мовою;
- реферат повинен містити глибоке наукове дослідження, грамотно написана та акуратно оформлений (вирівнювання по ширині, без переносів);
- текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- наступний рядок – текст з абзацним відступом 1,25 см;
- обсяг повинен бути таким, щоб повністю розкрити суть тематики та містити всі необхідні структурні елементи. Рекомендовано не менше 10 та не більше 20 сторінок;
- посилання на літературу подається у тексті статті обов'язково у квадратних дужках, двома цифрами, де перше число означає порядковий номер у списку використаних джерел, друге – номер сторінки цитованої роботи. Наприклад: [2, с. 34];
- список використаних джерел під назвою «***Список використаної літератури***» (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до ДСТУ

8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

- література надається гарнітурою – *Times New Roman*, кеглем – 12, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- зазначення видавництва та загальної кількості сторінок для друкованих видань є обов'язковим.
- захист реферату проходить на практичному занятті. Час виступу 5-7 хвилин. Перевіряється володіння матеріалом викладеним в рефераті та загальне розуміння за тематикою реферату. Оцінювання захисту проводиться згідно наведеної нижче методики оцінювання;
- у разі, якщо заняття відбувається в он-лайн форматі, можливо підготувати презентацію з данної теми.
- роздруковану роботу здобувач здає викладачеві, а у разі он-лайн навчання пересилає на електронну пошту викладача: donchenko@onu.edu.ua

Зразок титульного аркуша

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права

Реферат
з Ораторського мистецтва
тема

Прізвище здобувача

Одеса, 2023

Методичні рекомендації до виконання завдань
до практичних занять 1, 2, 5

Завдання до практичних занять 1, 2, 5 — поглиблення та уточнення знань, набутих на лекціях і в процесі самостійної роботи, детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та утворювання вмінь та навичок їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань, тобто формування

інтелектуальних та риторичних умінь. Причому, виконання даного завдання повинно містити творче осмислення набутих знань. Практичні завдання застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації, а ще і практичне втілення набутих знань. Виконання здобувачем практичного завдання стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	від 0 до 5
- Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації; виконання завдання до теми	від 0 до 5
Періодичний контроль:	
- Контрольна робота за змістовним модулем у формі тестування	Від 0 до 15

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 бали	Здобувач не є присутнім на практичному занятті.
	1 бали	Здобувач є присутнім на практичному занятті, але не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	2 бали	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	3 бали	Здобувач бере участь в практичному занятті; відповідає на поставленні питання; виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує фрагментарні знання літературних джерел; показує невміння аналізувати і порівнювати типи праворозуміння.
	4 бали	Здобувач бере активну участь в практичному занятті; виступає, задає питання, доповнює попередні виступи; використовує порівняльний аналіз попередніх тем; показує глибокі знання понятійного апарату і літературних джерел; здатний самостійно аналізувати факти, явища і процеси правової реальності в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні; критично оцінювати правову дійсність, соціальні процеси, політичні, економічні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події
	5 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні аргументи; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих	0 бали	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет; не виконане завдання.
	1 бал	Доповідь виконано самостійно, проте не опрацьована актуальність

тем: доповідь та демонстрація презентації; виконання завдання		теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам; завдання виконано, але тема не розкрита.
	2 бали	Доповідь виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформацію подано з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками; завдання виконано, але містить неточності, здобувач усно пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невіршених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, актуальність теми повністю розкрита; головні проблеми ораторського мистецтва розглянуто із порівнянням з попередніми темами; теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно пояснює матеріал, наводить недоліки і переваги відповідних джерел права; у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач усно пояснює матеріал, наводить приклади судових промов; у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита.
	5 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невіршених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач вільно доповідає відповідно до теми та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний.
Контрольна робота за змістовними модулями у	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	1 бал	Відповідь на запитання правильна.

формі тестування		
---------------------	--	--

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за результатами поточного, періодичного та підсумкового контролю

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Змістовий модуль 1. Загальна риторика. Теоретичні основи риторики		
Тема 1. Ораторське мистецтво як теоретико-прикладна дисципліна. Риторика – наука про ораторське мистецтво.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (завдання)	0 – 10
Тема 2. Поняття істини, моралі, краси й гармонії у давньогрецькій риторичі.	0 – 5 (опитування)	0 - 5
Тема 3. Античні джерела риторики.	0 – 5 (завдання)	0 - 5
Тема 4. З історії вітчизняної риторики.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (реферат/доповідь, презентація)	0 - 10
Тема 5. Риторика від епохи Відродження до нашого часу.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (реферат/доповідь, презентація)	0 - 10
Тема 6. Класифікація красномовства: від античності до сьогодення.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (завдання)	0 - 10
Тема 7. Соціально-політичне, академічне, соціально-побутове, церковно-богословське красномовство.	0 – 5 (опитування)	0 – 5
Контрольна робота за змістовним модулем 1 (Тести за ЗМ 1)	0 - 15	0 - 15
Змістовий модуль 2. Прикладна риторика. Основи ораторської майстерності		
Тема 8. Етапи творчої діяльності оратора. Класичний риторичний канон.	0 – 5 (опитування)	0 – 5
Тема 9. Основні закони диспозиції.	0 – 5 (реферат/доповідь, презентація)	0 – 5
Тема 10. Елокуція як розділ класичного риторичного канону. Акція – фінальний етап реалізації риторичної мети.	0 – 5 (опитування)	0 - 5
Контрольна робота за змістовним модулем 2 (Тести за ЗМ 2)	0 - 15	0 - 15
Загалом сума балів		0 - 100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за темами

Періодичний контроль										Сума балів
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	
0 – 10	0 - 5	0 - 5	0 - 10	0 - 10	0 - 10	0 - 5	0 – 5	0 - 5	0 - 5	0 - 70
Контрольна робота за ЗМ1 0 - 15					Контрольна робота за ЗМ2 0 - 15					0 - 30
70					30					0 - 100

T1, T2 ... T10 – теми практичних занять.

* Примітка: Тестування за змістовим модулем здійснюється у формі тестових завдань після завершення вивчення навчального матеріалу кожного змістового модуля. Тестові завдання для контрольних робіт складаються з 15 тестових завдань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 1 бал.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Основна

1. Ніколаєнко О. Експресивність лексичних засобів мови як засіб впливу на адресата у текстах ораторського дискурсу республіканського Риму. *Studia linguistica*, 2014. Вип. 8. С. 99-104. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Stling_2014_8_18
2. Ораторське мистецтво : підручник. М. П. Требін та ін. ; за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 208 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/124/1-24.pdf>
3. Риторика : навч.-метод. посіб. Уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С. Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 344 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4454/Rytoryka.pdf?sequence=1>
4. Риторика: навч. посібн. Полтава: (упор. Т.К. Ісаєнко, А.В. Лисенко) ПолтНТУ, 2019. 247 с. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/6085/1/Макет%20Риторика.pdf>
5. Середа Н. В. Основи ораторської майстерності: навчальний посібник. Харків : НТУ «ХП», 2019. 304 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9f156b39-e7dd-462b-8db1-7b4ac7ac4956/content>

Додаткова

1. Береза Т. А. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Априорі, 2015. 420 с. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/03/Odny_m_slovom_2015-1.pdf

2. Богуславська Л. Г. Ораторське мистецтво як складова особистісної успішності. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2014. № 12. С. 44-51.
3. Бронікова С. А. Риторика як засіб розвитку когнітивної компетенції державного службовця. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 1. С. 30-38.
4. Гавел В. Промови та есеї. Комора, 2016. 144 с.
5. Гапотій В. Д., Куліда О. О. Основи ораторського мистецтва: навчально-методичний посібник. Мелітополь, 2019. 168с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Navchalno-metodychnyy-posibnyk-Osnovy-oratorskoho-mystetstva.Kurs-lektsiy.pdf
6. Гаценко І. О. Риторика як важливий складник професійної підготовки студентів. Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 19(1). С. 15-20.
7. Георгізова І. Л. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Судова риторика». Черкаси, 2015. 48 с.
8. Голубчик Н., Кучерук О., Горошкіна О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика. К.: КНТ, 2018. 258 с.
9. Гончаров Г. М. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків. держ. акад. фіз. культури, Каф. гуманітар. наук. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.
10. Гринь О. Д., Донченко О. І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. Науковий вісник Одеського Національного університету. 2014. том 19. Випуск 3 (24). С. 7-16.
11. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К. : КНУТД, 2013. 245 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4538/1/20130411_Grytsaenko_NP.pdf
12. Ден Роум Говори та показуй. Мистецтво створення надзвичайних презентацій., Vivat. 2017. 273 с.

13. Джеймс Борг Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. ФБ722058У.: 2019. 304 с.
14. Докаш В. І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 487 с.
15. Докаш В. І. Риторика: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2016. 355 с.
16. Донченко О. І. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування правового менталітету. Правова держава, 2017. № 28. С.13-20.
17. Донченко О. І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 5-1.
18. Загородній А. Г. Наукова дипломатія в умовах повномасштабної війни в Україні (виступ на зустрічі президентів та представників академій наук з нагоди започаткування довгострокової програми підтримки українських колективів при Польській академії наук, здійснюваної у співпраці з Національною академією наук США та іншими партнерами). Вісник Національної академії наук України. 2023. № 7. С. 3-8.
19. Зейкан Я. П., Лисак О. М., Рябець Н. М. Адвокатська техніка (підготовка до процесу і методики переконання). К.: ВД «Дакор», 2021. 618 с.
20. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування: Навч. посібник. 2- е вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 224 с.
21. Каньоса П. С. Риторика: навч. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. 207 с.
22. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді. Економіка і право. Випуск 21, Право. Серія 18. 2013. С. 164-170.
23. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво. Підручник. К.: Правова єдність, 2018. 216 с.
24. Ковальов Б. Мистецтво слова. К: Центр навчальної літератури, 2020. 114 с.

25. Котілова Н. А. Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку : монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 271 с.
26. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в теорії суперечки С. І. Поварніна. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 137. С. 157-161.
27. Колотілова Н. А. Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
28. Колотілова Н. А. Специфіка взаємозв'язку логіки і риторики в «Логіці» А. Арно і П. Ніколя. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип.75 (№8). С. 278-280.
29. Колотілова Н. А. Діалектика та риторика в творах Ф. Прокоповича. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111 (№8). С. 258-261.
30. Крикун В. Ю. Риторика як наука та навчальна дисципліна: історія і сучасність. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 301-305.
31. Культура мовлення та риторика : навч. посіб. Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів : Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. 323 с.
32. Куньч З. Й. Риторика : підручник Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 494 с.
33. Кучин П. З. «Поетика» та «Риторика» Аристотеля як фундаментальна робота для розвитку професійного сценічного мистецтва. Креативний простір. 2023. № 12. С. 37-38.
34. Кушнір Р. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 249 с.
35. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 200 с.
36. Мацько О. М. Практична риторика : навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2019. 239 с.
37. Молдован В. В. Судова риторика. К.: Юрінком Інтер, 2020. 496 с.
38. Невельська-Гордєєва О. П., Нечитайло В. О. «Чорна риторика» як маніпулятивна техніка. Вісник Національного юридичного університету

- імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2021. № 2. С. 81-92.
39. Нищета В. Риторика. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 220 с.
40. Овчиннікова А. П. Риторика як суспільно-культурне явище : курс лекцій Херсон : ОЛДІ-плюс, 2020. 175 с.
41. Пантелюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення. ЦУЛ, 2020. 224 с.
42. Поліщук А. С. Риторика Давньої Греції: доарістотелівський період: навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філології. Київ : Логос, 2018. 354 с.
43. Риторика : навч.-метод. посіб. Уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С.Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 343 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4454/Rytoryka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
44. Селина К. А. Парламентська риторика як механізм конфліктної комунікації. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 80. С. 384-388.
45. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт-Bizz. 2018. 304 с.
46. Сторожук С. В. Риторика софістів або «старі» методи вирішення «нових» світоглядних протистоянь. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. Вип. 28. С. 27-32.
47. Флемінг К. Говорити легко і невимушено. Як стати приємним співрозмовником. К.: КСД, 2020. 240 с.
48. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2014. 280 с.
49. Ціватий В. Г. Ораторське мистецтво, комунікація та концепт «хутба» : політико-дипломатичні та інституціональні особливості арабського середньовічного красномовства доісламського періоду. Нотатки сучасної науки. 2023. № 5. С. 15-16.

50. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
51. Чалдині Роберт Психологія впливу. Пер. з англ. М. Скоробогатова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 366 с.
52. Чалдині Роберт Переконавання: революційний метод впливу на людей. Пер. з англ. Т. Микитюк. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 351 с.
53. Шелюх О.М., Андріянова О.Я., Василько З.С. Військова риторика: практикум. Львів: НАСВ, 2019. 368 с.
54. Ясинок М. М., Ясинок Д. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: наук.-практ. посібн. Вид. 3-тє, доповн. і переробл. Київ: Алерта, 2023. 176 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Sudovi-debaty-Psykholohiia-Monohrafiia.pdf>

Додаток 1

Олесь Гончар

Україно, день твій гряде!

Боже, які ми були довірливі! Скільки разів упродовж історії дозволяли себе ошукати! А на братерську нашу довірливість нам відповідали потоптанням Переяславських угод, різаниною в Батурині, підступним зруйнуванням Січі, соловецькими та сибірськими розправами над славними, найбезстрашнішими синами нації... Сучасні реаніматори імперії, і наскрізь прогнилої, наскрізь аморальної, невже вони й справді розраховують на те, що зранена Чорнобилем Україна вже не відчує болю, що з пам'яті народу геть вищезло все, чим позначена його страдницька історична дорога? Що забули ми і легендарні Крути, ці українські Фермопіли, і звірства муравйовських банд, і як у сліпій садистській ненависті розстрілювали вони наш золотoverхий Київ, будинок та унікальну бібліотеку Грушевського, першого Президента Української Народної Республіки, цілячись кронштадтськими снарядами в саму нашу історію, в саму душу України...

Невже й сьогодні недолугі збирачі приреченої, агонізуючої імперії вважають нас здатними забути геноциди, голодомори, терори, забути криваву науку Тбілісі й Вільнюса і сльози солдатських матерів, чиїх дітей ради великодержавних амбіцій було безповоротно кинуте в пекло Афганістану, цього найпотворнішого породження загребущого імперського тоталітаризму.

Ті, що вчора лицемірно прикидались нашими друзями, сьогодні обкидають Україну брудом дезінформації, розпалюють українофобію, нічим не гребують, щоб викривленим, спотвореним виставити перед світом образ нашого народу, безсоромними вигадками та шовіністичними брехнями принизити нашу незалежність.

Однак ні погрозами, ні шантажем, ні фальшивими великодержавницькими лестощами вже не зломити нашої всенародної волі, нічим не затримати владну ходу нового часу: день референдуму, соборний твій день, Україно, гряде!

Це має бути не просто кількісна перемога, а перемога нашої солідарності, демократичної єдності, гуманізму, світла перемога вільних, безстрашних людей. Хай не буде серед нас байдужих, пасивних, ніяких! Адже нас почують і ті, що впали на дорозі. Що в колимських снігах загубились, і в тундрі лягли навічно, і в братських могилах. Ми чуємо їх, вони почують нас. Ми чуємо всіх, хто упродовж століть виборював нашу державність, нашу довгождану свободу.

До жодного з народів ми не відчуваємо зловорожості. Радуюсь тому, що росіяни, і люди багатьох інших національностей, для кого українська земля давно стала рідною, виявляють готовність проголосувати 1 грудня за незалежність України, де всі ми разом будемо не рабами системи, а повноправними господарями своєї долі.

Тож єднаймося!

Референдум глибше пізнає кожного з нас, він буде перевіркою нашої гідності, нашої честі, референдум визначить міру нашої здатності бути самими собою, стати нарешті вільними людьми.

Сама історія запитає кожного з нас у цей день: хто ти? Чи справді вичавив із себе тоталітарного раба, чи здатен відстояти себе як людину, відстояти завтрашній день своєї згорьованої, прекрасної України?

Віриться, що на цей віщий голос усі ми, брати і сестри, разом відгукнемося спільним, радісним і життєствердним: так!

24.XI. 1991

Навчальне видання

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з курсу для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

Електронне практичне видання

Укладач:

Гринь Оксана Дмитрівна

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,4 МБ.

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058